

« fuerit zelatis et supremæ paupertatis, erudi-
 « tionis tamen suæ solet habere mercedem.
 « Et si proximi defuerint, invenit tamen ex-
 « traneos, qui matrem colant, reverentur
 « parentem. » Quæ sic puellarum magistra
 « efficitur, plus omnibus mittit (Lucæ 21) in
 « sacrum Domini gazophylacium, dum fidem eis
 « catholicam docet, ab hæresibus enstolit, pud-
 « dorem, pudicitiam, omnemque iis honestatem
 « insillat. Vix in gynæceis suis quidquam hodiè
 « utilitatis facere possint principes nobilesque
 « femine, vix in urbibus et vicis aliæ quæcum-
 « que graves lætæque matronæ, ut à contrario
 « colligere est, dum perendi, suendi, elegan-
 « tibusque quidpiam elaborandi, et acu pingendi,
 « aut verò etiam legendi et scribendi speciem,
 « quamplurimas uti etiam lib. 3 de Vitâ Ignatii
 « c. 24, notat Ribadeneira, hæresi depravatas
 « vidimus, ita ut mulieribus doctrinis, artificii,
 « virtutibusque præstantes femine meritissimo
 « possint suo in sexu, Cicer. 2 de Divinatione,
 « illud usurpare : « Quod munus rei publicæ af-
 « ferre majus meliusve possumus, quam si
 « doceamus atque erudimus juventutem? »

Septimò discunt à Judith puellis puellæ, hu-
 « jusmodi matronarum usu, magisterio et di-
 « sciplinâ gaudere, cum quibus contra omnium
 « lasciviorum oculos et lenocinia clausæ custo-
 « diri, à quibus, quæ vera feminarum adjuvan-
 « tia et ornamenta sunt, doceri, ab omni puellari
 « levitate, impudicitia et procacitate arceri et
 « revocari possunt. Omnibus verò virginibus
 « suadet D. Ambrosius lib. 2 de Virginibus,
 « magistræ sibi morum proponant beatissimam
 « Virginem. « Sit, ait, vobis tanquam in imagine
 « descripta virginitas vitæque Mariæ, de quâ
 « velut in speculo refulget species castitatis,
 « et forma virtutis. Hinc sumatis licet exem-
 « pla vivendi, ubi tanquam in exemplari ma-
 « gisteria expressa prohibitis, quid corrigere,
 « quid effugere, quid tenere debeatis, osten-
 « dunt. Primus descendit ardor est nobilitas
 « magistri. Quid nobilior Dei matre? Quid
 « splendidius eâ quam splendor elegit? Quid
 « castius eâ quæ corpus sine corporis conta-
 « gione generavit? » D. Hier. ad Letam :
 « Virginam nusquam alibi reperiant (paren-
 « tes) nisi in adyto Scripturarum, prophetas
 « et Apostolos de spiritualibus nuptiis sciscitan-
 « tes. Impletur Mariam, quam Gabriel in
 « cubiculo solam reperit. » Plura inibi postea.
 « Et cap. 19 de Bono viduitatis, D. Augustinus
 « puellas monet ut sanctas anus consulant,
 « quomodo contra bella tentatoris pugnamus sit.

Postremò discere hinc etiam habent, quæ
 « conjugio astricte vivunt, hæc tanta tot et tam
 « illustrium virtutum, quas partim jam attingi,
 « partim deinceps attingam, rudimenta, non
 « nunc, dum vidua existit, omnium primò didi-
 « cisse Judith, sed et olim puella cum esset, à
 « bonis hausisse parentibus, et in conjugio,
 « dum in vivis fuit maritus exercuisse, om-
 « niumque magna et solida fundamenta jecisse.

QUESTIUNCULA V.

Quæ Judith, quoad corporis cultum, religio?

Quis in conjugio, cum viveret maritus, Ju-
 « dith, cultus fuerit, indicat caput 40, vers. 3,
 « et maximè textus Græcus. Duplex verò quo
 « assidè vidua utebatur, cultus hoc in libro
 « describitur : unus, qui cum sui ordinis viduis
 « ei communis erat, et vocatur infra, cap. 10,
 « vers. 2, *quædam vestimenta viduitatis*,
 « ejusmodi et in Thamar traduntur Genes.
 « 38, vers. 14 et 19. Erant id genus vestes
 « plenæ pudoris, modestiæ, gravitatis, ut indi-
 « cat et D. Hieronymus, et ratio. Ille ad Salvi-
 « nam viduam : « Tu, ait, in marito tumulo se-
 « pellisti omnes pariter voluptates, litam pur-
 « purissimam et cerussâ faciem, super feretrum
 « ejus lacrymis diluisti, pullam tunicam, ni-
 « grosque calceolos candidæ vestis, et aurati
 « socii depositione suspensisti. » Ratio verò
 « est, quòd faciei nitor, vestiumque ornatus
 « ideò vel suscipitur, vel toleratur, ut conjugi
 « conjux placeat. Qui, ait Apostolus 1 Corinth.
 « 7, v. 33, *cum uxore est, sollicitus est, quæ sunt*
 « *mundi, quomodo placeat uxori, et divitis est;*
 « et vers. 34 : *Quæ nupta est, cogitat quæ sunt*
 « *mundi, quomodo placeat viro.* Vidua verò virum
 « non habet. Quorsum ergo sese operosius ele-
 « gantibusque fingat, colat et comat? « Vidua,
 « cinquit ad Fariam S. Hieronymus, quæ ma-
 « crito placere desinit, et juxta Apostolum *verè*
 « *vidua est, nihil habet necessarium, nisi per-*
 « *severantiam.* » Libi, ait libro de Cultu femi-
 « narum, cap. 8 et 9, Tertullianus, « Deus, ubi
 « pudicitia, ibi gravitas adiutrix et socia ejus.
 « Quo ergo pacto pudicitiam, sine instrumentis
 « ejus, id est, sine gravitate tractabimus? Quo-
 « modò autem gravitatem administrande pudici-
 « tiæ adhibebimus, nisi et in facie, et in cultu,
 « et in totius hominis contemplatione, severi-
 « tas circumferatur? Quomobrem erga vestium
 « quoque et reliqua compositionis vestræ im-
 « pedimenta, proinde vobis curanda est ampu-
 « tatio, et decussio redundantiis nitoris.
 « Nam quid prodest, faciem quidem frugi, et

« expeditam, et simplicitate condignam divinæ
 « disciplinæ exhibere, cætera verò corporis
 « laciniosis pomparum et deliciarum ineptiis
 « occupare? » Eodem libro extremo, christia-
 « nas feminas insigniter admonet, atque :
 « Proditte vos jam medicamentis et ornamen-
 « tis exstructæ Apostolorum, sumentes de
 « simplicitate candorem, de pudicitia rubo-
 « rem, depictæ oculos verecundiæ et spiritus
 « taciturnitate, inserentes in aures sermonem
 « Dei, annectentes cervicibus jugum Christi.
 « Caput maritis subjicite, et satis ornate
 « ceritis. Manus lanis occupate, pedes domi
 « figite, et plus quam in auro placebunt. Vestis
 « sit eis serico probitatis, byssino sancti-
 « tatis, purpurâ pudicitia. Taliter pigmentate
 « Deum habebitis amatorem. » Divus verò
 « Augustinus libro de Bono viduitatis, cap. 19 :
 « Aurem, inquit, inclinemus Apostolo : *Quæ*
 « *inoperta est, inquit, sollicita est ea quæ sunt*
 « *Domini, ut sit sancta corpore et spiritu; quæ*
 « *autem nupta est, sollicita est ea quæ sunt mu-*
 « *di, quomodo placeat viro.* Non ait : Sollicita
 « est ea quæ sunt mundi, ut sancta non sit;
 « sed certè minor est ea conjugalis sanctitas,
 « ex eâ parte curarum, quâ mundana cogitur
 « voluptas. Quicquid itaque intentionis animi
 « etiam his rebus impenderetur, quibus jam
 « eundem esset viro, colligere quodammodo,
 « et redigere debet inoperta christiana in eam
 « intentionem, quâ placendum est Domino, et
 « videat cui placeat, quæ Domino placet; et
 « utique tantò est beatior, quantò plus placet
 « ei; quantò autem magis cogitat ea quæ sunt
 « mundi, tantò minus placet; placete itaque
 « totâ intentione specioso formâ præ filiis ho-
 « minum : ejus enim gratiâ illi placetis, quæ
 « diffusa est in labiis ejus. Placete illi eâ
 « quoque parte cogitationis, quæ occuparetur
 « mundo, ut placeret viro. Placete illi, qui
 « displicuit mundo, ut placentes ei liberaren-
 « tur ex mundo. Hunc enim speciosum formâ
 « præ filiis hominum, videntur homines in
 « cerne passionis, et non habuit speciem ne-
 « que decorem, sed facies ejus abjecta, et de-
 « formis positio ejus. Ex hæc tamen defor-
 « mitate redemptoris nostri, manavit prætinu
 « decoris vestri, sed decoris interioris. Omnis
 « enim pulchritudo filia regis intrinsecus. Hæc
 « illi pulchritudine placete; verum pulchritu-
 « dinem studiosâ curâ et sollicitâ cogitatione
 « componite. Non amat ille fallaciarum facies,
 « et veris veritas delectatur. *Ego sum, inquit, via,*
 « *veritas et vita.* Currite ad illum, per illum,

« placete illi ex illo, vivite cum illo, in illo,
 « de illo. Affectibus veris, et sanctissimâ ca-
 « stitate, à viro tali amate amari. » D. Fulgen-
 « tius epist. 2, cap. 11 : « Cur, ait, vidua chri-
 « stiana gerat animum vinculo cuiusquam
 « mundanæ cogitationis innoxum, quæ mor-
 « tuo viro mundum debet æstimare commor-
 « tuum? Causâ igitur mundanæ cogitationis
 « desistente, debet ipsa quoque cogitatio mun-
 « dana cessare. Et sicut antea corporaliter or-
 « nabaris viro, qui delectaretur specie corpo-
 « ris, ita nunc spiritaliter ornanda es Christo,
 « qui solam in te querit pulchritudinem men-
 « tis. » Et cap. 12 : « Habitus unus talis sit,
 « qui non ad lasciviam excitet, sed ad conti-
 « nentiam provocet; qui non illicit ad libidi-
 « nem, sed comprimat ad timorem; qui non
 « accendat carnis concupiscentiam, sed ex-
 « tinguat; qui non illicit ad concubitum, sed
 « excitet ad profectum; ex quo cordis com-
 « pensatio, non carnis libido nascatur, unde
 « Filio Dei placeas, unde te verè castam ob-
 « tuti sponsi celestis ostendas. » Denique
 « S. Hieronymus ad Fariam : « Amorem mo-
 « nitionum atque gemmarum seriarumque
 « vestium transfer ad amorem Scripturarum. »

Cultus porò viduæ nostræ alter ipsi jam
 « magis proprius erat, magisque ad religionem
 « et continentiam spectabat. Habebat super lum-
 « bos suos cilicium, ut scilicet quò sese coram
 « Deo magis demittit et affligit, eò ipsi magis
 « placeat, majorerque ab eo et nunc gratiam
 « et olim gloriam consequatur. Deinde ut ista
 « vestis asperitate carnis molliem præpingat,
 « lasciviam refronet, ignes opprimat. Ideoque
 « non cilicium et sæccum quoque modo habe-
 « bat, sed super lumbos suos, ut carni proximè
 « adhereret, eam foderet, doloreque adhaeret.
 « At, dicit aliquis, super umbilicum habere
 « illud potius debuisset, a qua, inquit S. Gre-
 « gorius, hominâ 13, viris luxuria in lumbis
 « est, feminis in umbilico, testatur Dominus,
 « qui de diabolo ad beatum Job loquitur, di-
 « cens : *Virus ejus in lumbis ejus, et fortitudo il-*
 « *lius in umbilico vestris.* A principiâ igitur
 « sexu, lumborum nomine, luxuria designa-
 « tur, cum Dominus dicit : *Sunt lumbi vestri*
 « *præcincti.* Lumbos enim præcingimus, cum
 « carnis luxuriam pro continentiam coarctam-
 « mus. » Verumenimverò etiam feminis in fe-
 « minibus et lumbis libido est, et viris in umbi-
 « lico, quia honestis nominibus, significatur,
 « quæ inferiores corporis partes occupat libido,
 « et quia ab hæc lumbos coerct, ei ab umbilico

periculi nihil est. Vidua igitur nostra, duro asperoque cilicio lumbos lancinat, et sanè ita ut umbilicæ non parcat. Totam enim castissimam ejus carnem circumplectebatur cilicium. Unde et in Græco: *ἐκθύρασε ἐν τῷ δόρῳ αὐτῆς ἰσάκας*, quod alicui fortè vertendum videretur per singularem: *Impositum super lumbum suum cæcum*, quia è cilicinâ materiâ sacci fiebat nullum esse; sed modò *lumbos*, modò *ilia*, pro eâ voce poni, cum tamen eam totam partem, quâ cingimur, significet, estque totius spinæ partium crassissimis maximisque vertebra compacta, quæ quinque numero sunt, exque inter dorsum et os sacrum mediac, aut certè, Hesychio auctore, partem corporis illam indicet, quæ propè latera inanis est. Ideò et lumbos, et umbilicam, et illa corpusque totum cilicio sanctissima vidua hæc, ut sub Dei rectaque rationis ditionem, suam ipsa carnem totam subjungeret, divexabat. Quemadmodum enim vestium mollitudo, luxuriæ læna quædam est, ipsiisque et corpus et animum, ut cujusdam verbum habet, *malaciat*, ita è contrario, earumdem duritas castimonie custos est, ipsique et corpori et animo robur cœlestè conciliat. *Quid exatis*, aiebat Dominus, Matth. 11, v. 18, *videre? hominem mollius vestitum? Ecce qui mollius vestitur, in domibus regum sunt; regum, inquam, terrenorum et principum hujus mundi. At, quibus melius est habitare in domo Domini, quam in tabernaculis peccatorum, quique, cum sancta Judith, in secreto domus suæ cubiculo, in pie modestaque vite tabernaculo clausi commorantur, quid iis cum molliibus? Vestium pompæ; ait Tertullianus libro indicato, cap. 9, de proximo curant luxuriæ negotium; et obstrepunt pudicitie disciplinis.* Hinc magnus ille Dei cultor et virginitatis exemplar Elias, *vir erat pilosus, et zonâ pellicæ accinctus renibus*, 4 Reg. 1, v. 8. Novi Testamenti Elias, S. Joannes Baptista, habebat vestimentum *de pilis camelorum*, et zonam pelliceam circa lumbos suos; Matth. 3, v. 4. Sancti, quibus dignus non erat mundus, circumierunt in melotis, in pellicibus caprinis. Hebr. 11, vers. 37: *Hic, ait in Zacharia 13 D.* Hieronymus, erat habitus prophetarum, ut quando populam ad poenitentiam provocabant (quo munere quàm infrequens iis vo-

catio), induerentur cilicio. Et de veteribus anachoretis et cenobitis ut nihil jam dicitur, quot episcopi sanctissimi eadem amici veste fuerunt! Quot viri nobiles, principes et reges, quos inter tanquam liliam est S. Ludovicus Francorum rex! Quot conjuges, viduæ, virgines! Lege, si quidem scire aves, sanctorum historias, Cæcilia, Melane, Euphrosine, Pelagia, Hedwigis, regumque filiarum Edithe, Margarete, et Elizabethæ. Quocirca S. Fulgentius epistolâ 2, cap. 12: *Ille, inquit, sponsus, carnem tuam maceratam vult videre, non nudam. Animæ connubio utitur, nec carnis, sed animæ pulchritudine delectatur. Quocirca castigatione corporis acquire pulchritudinem cordis. Vilibus caro tegatur operimentis, et pretiosis anima vestibus induatur. Ne quæras ut placeas oculis hominum, sed ut Christi non offendas aspectum. Ille in te quod diligit videat, quod tibi dedit inveniat, quo delectatur, agnoscat. Conceptivæ enim Rex speciem tuam, sed omnia gloria filia regis intrinsecis.* Cum à Lucinio Bético, locupiete quidem homine, sed admodum pio, munera quædam accepisset, S. Hieronymus, quænam ipse remisit: *Ego, ait, insignia paupertatis, et quotidianæ symbola poenitentiae, tibi et sorori tuæ misi quatuor ciliciola, apta proposito, et usibus vestris.*

QUESTIUNCULA VI.

Quenam, quoad cibum, ejusdem religio?

Jejunabat, ait textus, vers. 6, *omnibus diebus vite suæ. Non corpori dura tantum et molesta extrinsecis admonet Judith, sed et etiam intrinsecis aufert, primò quidem quæ jucunda, dulcia et delicata; deinde verò et usitata, quotidiana, penèque necessaria, idque non alicujus jussu, neque consuetudine vel paupertate, aliquâ, sed spontè, ob eosdem, qui superiore questione, in vestibus notati fines. In Epistola supra citata c. 15, S. Fulgentius: *Ne quis, ait, illam sanctam vitam non devotione cordis, sed necessitate paupertatis jejunasse putet, audi quid de eâ in subsequentibus dicitur. Ecce vidua præ clara natalibus, facultatibus dives; ætate juvenis, specie mirabilis, divitiis contentus; delicias respuit, carnis incentiva calcavit.* Nam quæ quotidianis assidue jejuniis vacabat, quomodò ulla ciborum delicias, vini vel abundantiam vel nobilitatem adhibeat? Imò verò totos jejunia dies exigebat, prandicula et prandia nulla sumebat, famelicò la-*

trantique stomacho, non nisi occidente sole, ne ipsum inedia corpus planè occideret, necessarium cibum præbebat, eumque modicum, vitem, prorsusque necessarium. Anstera enim Judaorum jejunia fuisse refert Judæus Philo in Vita Moysis, quæ ante vesperum non solerentur, ut supra, cap. 6, vers. 19, inquit, imò ne ante stellam quidem ortum, ut aperit ait S. Hieronymus lib. 2 contra Jovinianum. Vidua, inquit Apostolus 1 Timoth. 5, vers. 6, *quæ in deliciis est, vivens mortua est.* Pythagoreum mos traditur, si à philosophicæ sectæ illius vitæ descivisset quispiam, soltos cæteros huius, etsi vivo adhuc, funus duceat, cenotaphium excitare, tanquam mortuum lugere. Hoc idem in viduis, quæ luxu deliciisque lascivunt, faciendam sentit Apostolus, eas jam conculcat, et in sepulcro veluti conditas, infraque mortuos omnes, amandatas deplorat. Unde contra intelligitur, eas verò vitæ perfrui viduas, quæ omnem à se luxum, deliciasque remonent: *Non velis, ait idem S. Fulgentius epist. 2, cap. 13, talibus nunc mensam tuam replere deliciis, qualibus eam replebas, quando carnali connubio serviebas. Audi magistrum gentium, quid de viduâ dicat: Quæ in deliciis est, vivens mortua est. Comedat (ait ad Salvianum S. Hieronymus) carnes quæ carni serviunt, quarum feryor despumat in cotum, quæ maritis alligatæ, generationi ac liberis dant operam. Quarum uteri portant fetus, eorum et intestina caribus impleantur. Tu verò quæ in tumulo mariti sepelisti omnes pariter voluptates, quæ litam purpuris et cæcursâ faciem, super feretrum ejus lacrymis diluisti, quæ pullam tunicam, nigrosque calcæolos, candidæ vestis et aurati socii depositione sumpsisti, nihil habes necesse aliud, nisi perseyerare in jejunio, Pallor et sordes gemmæ tuæ sint, plumarum mollities juvenilia membra non foveat. Balnearum calor novum adolescentulæ sanguinem non incendat. Audi quid ex personâ viduæ continentis, ethicus poeta decantet:*

Ule meos primus qui me sibi junxit, amores Absolvit; ille habeat secum, servetque sepulchro.

Si tanti vilissimum virum, quanti pretiosissimum margaritum? Si communi lege naturæ damnat omnes gentilis vidua voluptates, quid expectandum est à viduâ christianâ, quæ pudicitiam suam non solum ei debet qui defunctus est, sed et ei cum

quo regnatura est? Et ad Furiam: Vidua quæ in deliciis est (non est meum, sed Apostoli), vivens mortua est. Quid sibi vult hoc quod ait: Vivens mortua est? Vivere quidem videtur ignorantibus, et non esse peccato mortua, sed Christo, quem secreta non fallunt, mortua est. Anima quæ peccaverit, ipsa morietur. Quorumdam hominum peccata manifesta sunt præcedentia ad judicium; quosdam autem et subsequuntur. Similiter et facta bona manifesta sunt, et quæ aliter esse habent, abscondi non possunt. Quod dicit istiusmodi est: quidam tam liberè et palam peccant; ut postquam eos videris, et statim intelligas peccatores. Alios autem, qui callidè occultant vitia sua, ex sequenti conversatione cognoscimus. Similiter et bona apud aliquos in propatulo sunt, in aliis longo usu discimus. Quid ergo necesse est nos factare pudicitiam, quæ sine comilibus et appendiciis suis continentia et parcitate, fidem sui facere non potest? Apostolus macerat corpus suum, et animæ servitici imperio, ne quod aliis præcipit, ipse non subjicit; et adolescentula fervente cibus corpore, et castitate secuta est? Neque verò hæc dicens condemno cibos, quos Deus creavit ad utendum cum gratiarum actione, sed juvenibus et puellis incentiva aufero voluptatum. Non et etnei ignes, non Vulcani tellus, non Vestivus et Olympus tantis ardoribus æstant, et ut juveniles medullæ vino plene et dapibus inflammata; quæ postrema nimium quàm vera verba aliam ob causam, in Tobia etiam citat, cap. 8.

QUESTIUNCULA VII.

Quibus temporibus cilicium gestabat et jejunabat Judith, vel non? et primò de Sabbatis.

Græcus, isto capite, textus, tantum significat assidue cilicium gestasse, prout assidue suo in tabernaculo manebat, viduitatisque suæ vestes induelat. Id autem quotidianum erat. Latinus verò, eodem quidem sensu, sed paulò planius, indicat iisdem omninò temporibus, quibus jejunare solebat, cilicinâ quoque interitè indui solitam. Ait enim: *Habens super lumbos suos cilicium, jejunabat.* Si ergo jejunii tempus habebamus, habebimus et cilicium. Explicat verò illud contextus dupliciter. Nam primò universè, jejunabat ait, omnibus diebus vite suæ, Deinde, speciatim, per quamdam veluti exceptionem, aut explicationem potius, adjungit, præter sabbata, et neomenias, et festa domus

Israel. Prius illud intelligendum de diebus omnibus vitæ non totius, sed ejus quam in viduitate agebat. De hac enim jam agitur et expressè à Græco notatur: *Jejunabat omnibus diebus viduitatis suæ*. Hoc verò viduitatis tempus, vel statum potius et ordinem, vocat libro de Virginibus velandis, cap. 9, Tertullianus *viduitatem*, et Plinè, ait, scio alicubi virgini nem in viduitate ab annis nondum viginti collocatam. Explicatio verò temporis, quo jejunium intermittebat, in Latino *triplices dies* proponit, quorum primus ad hebdomadas singulas pertinet, alter ad menses singulos, tertius ad certa quædam anni tempora. Primus est *sabbata*. Omnes interdum hebdomade dies, *sabbata* vocantur, totaque hebdomada *sabbatum*, ut Lucæ 18, v. 12, aliquando pro eodie est, qui propriè sabbatum vocabatur, de quo sic ad Hedibiam, quæst. 4, D. Hieronymus: « Omnis hebdomada in sabbatum, et in primam et secundam, et tertiam, et quartam, et quintam et sextam sabbati dividitur, et quam ethnicæ idolorum et elementorum nominibus appellat. » Quia verò hic Judæis dies gaudii erat, ob mundi creationem perfectam, ut indicat in Isaia 45 D. Hieronymus, et epist. 86 D. Augustinus, ideò nullam tunc jejunium suscipiebatur; imò tradit Rabbi Moyses Ægyptius lib. 5 de Temp. cap. de Sabbato, et cap. de Jejunio, vetitum illis fuisse sabbato jejunare, neque quantavis gravi calamitate jejunium indicare, nisi fortè ab hostibus urbs obsideretur, et qui faxisset secus, eum eâ pleci solium pœnâ refert, ut esuriales postero iterum die ferias servare cogeretur, et si *Paria* jejunium, de quo in Esther dicitur, in sabbatum fortè incidisset, id anticipandum et in feriam quintam adducendum. At verò sabbatis etiam jejunasse Judæos probatur videtur ex eo quòd lib. 4, epig. ad Bassam, Martialis *jejunia sabbatariorum* appellat. Quia tamen verè dici potest, sabbatarios, non eos qui sabbato jejunant, sed Judæos omnes, qui sabbata omnia feriabantur, vocari, probatur extinde potius, primò quidem, quòd pallorem ex inediâ quasi ortum sabbatis tribuat Persius satyrâ 5: *Recitataque sabbata palles*. Deinde, quòd Strabo, lib. 16, notat, sabbato dum jejunii otique Judaici diem observasset Pompeius, Hierosolymam eum cepisse. Tertio, quòd Justinus, lib. 36, ait, Judæorum sabbata jejunio esse à Moyse in omne ævum dicta. Quartò, quòd sabbati jejunium penè proverbio apud gentes jactatum fuerit. Est

enim apud Suetonium in Octavio, cap. 76, Augusti ad Tiberium Epistolâ, in quâ cum scripsisset: « Dum lecticâ ex regâ domo redeo, panis unciam cum paucis acinis vraduracina comedi, » subjungit: « Ne Judæus quidem, mi Tiberi, tam libenter sabbati jejunium servat, quàm ego hodiè servavi, » qui in balneo demùm post horam primam noctis duas buceas manducavi, priusquam ungi inciperem. » Postremò, quòd Josephus Straboni, quem etiam laudat, omninò astipulatur cap. 8, lib. 14, mense tertio, *τῆς τρίτης ἡμέρας, die jejunii*, Hierosolymam à Pompeio esse occupatam, et sabbati nomen propriè accepit. Dicit enim ibidem, ab omni opere Judæos vacare, *καὶ ταῖς τῆς ἡμέρας αἷ δὴ οὐδένα καλοῦμεν, illis diebus, quos sabbata vocamus*, iterumque *πατρὶον ἡμῶν ἀρχαῖς τῶν ἰερέων ἀδελφῶν*, patrii moris acinstituti nobis est *septimos dies ferari*. Quomodò igitur sabbatis non jejunat Judith? Quomodò id usque adeò vetitum ait Rabbinius ille Moyses? Crediderim ego, primò, etiamsi die sabbati jejunare prohibitum non fuisset, rectè tamen potuisse Judith coepa interrompere jejunia, quia magnum erat sex totos jejunium dies continuasse, et quod videtur melius, potest majore cum fructu et pietate interdum omitti, verbi causâ, ut si quis deinceps ad cursum reliquum vegetior; ut suls viribus agat convenienter; ut aliis, quos optima quemque docere vult, se aliquantulum, absque delicto ullo, accomodet, ne severitate nimia, quæ nullâ unquam remissione conditari, absisterentur. « Pluvia, inquit ad Furiam D. Hieronymus, illa optima est, quæ sensim descendit in terram. » Et Apostolus omnibus omnia factum se dicebat. Variæ variis sanctis rationes agendi sunt, et bonæ omnes, unum in scopum tendentes, gradu licet, modoque aliquantulum dispri. Deinde potuit, cum urbs obsideretur, jejunium sabbato indicî, ut ait Judæus ille magister Ægyptius. Quid ergo absurdum, si et sabbato et jejunii die capta esset Hierosolyma? Tertio, cum jejunio sese Judæi cruciabatur, omne ferè illud tempus, precando in templo vel synagoga morando, ferèque ab operibus aliis cessando transigebant, idque jejunii quædam apud eos sanctificatio erat, prout et sabbati. Quartò, gentiles scriptores partim per minorem Judaicarum rerum scientiam, partim verò per malitiam et irrisionem, omnia ipsorum otia et conventus, sabbata vocabant, ipsosque sabbatarios. Quamquam Au-

gustum ipsum propriè quid sabbatum esset ignorasse quis credat, qui privilegium Judæis fecerat, ne sabbatis ad vadimonia cogerentur prout in ipsius edicto legere est apud Josephum lib. 16, cap. 10, qui eorum synagogam ibidem *αἰθέριον* appellat, quod ut supra dictum est, et expressè monet loco, jam jam citando, Philo, sabbatis maximè Judæi conveniunt, qui etiam noluit eosdem Judæos publicæ distributionum, quæ in sabbatum fortè incidissent, fructu carere, sed postridiè ipsis à diribitoribus dari præcepit, ut apud Philonem est libro de Legatione ad Caium. Quintò, ad sabbaticorum jejuniorum suspicionem gentilibus excitandam, magna dabatur ab Dositheanâ heresi occasio. Qui enim Judæi hanc sequebantur, adeò supersitiosè sabbatum colebant, ut eodem loco et situ, imprans et incœnati, totum cum diea permanerent, legisque libros legerent, quemadmodum narrat S. Epiphanius lib. 1, cap. 15, Origenes lib. 4 de principis, Synesius ad Evoptium de suâ navigatione. Postremò, verisimilius, communiter nullam eo die jejunium indictum fuisse, partim propter ante dicta, partim quia nulla lex aut consuetudo quæ jejunium tunc imponat, invenitur, et quia scribit Josephus in vitâ suâ, cum essent in synagoga sabbato Judæi, et populum Jonathas aliique libenter diutius retinissent, ausos tamen non fuisse, quia diei hora sexta jam aderat, *καὶ ἦν, αἷ, τῆς οὐδέσων ἀποστολοθησται νέμμεν ἱερὸν ἡμῶν, quâ horâ nobis legitimum est sabbatis prædere*, ideòque non jejunare, cum, ut supra dixi, ad vesperam et stellarum aspectum, Judaica proferri jejunia solerent. Demùm idipsum satis innotuit, qui sabbatis tradunt, otio epulisque Judæos vacare solitos, D. Hieronymus in Isaia 45, Socrates ecclesiastica Hist. lib. 7, c. 15, Ideòque se saneta Judith non huc intemperanti lascivæque abusioni, sed bono aliquo et honesto Ecclesiæ illius temporis mori accommodavit, quem admodum docet S. Ambrosius libro de Viduis, quem infra licebit commodius audire.

QUÆSTIUNCULA VIII.

De temporibus aliis, que in Latino et Græco textu.

Festum erat mensium omnium principium, quod *rosch chodaschim* dicitur Num. 28, vers. 11, interdum simpliciter *ciodesch*, ut Osee 2, vers. 11, à 70 Interpretibus *νεμερσία*, à nostro *kalendæ*. Quia enim à lunæ novæ principio inchoabantur Judæorum menses, sicuti et

olim apud Græcos *ἀπὸ τῆς μηνὸς ὁ μηνὸς, à lunâ mensis*, apud veteres etiam Germanos à *Mon* est *der Monat*, ideò neomenia, sive novilunium vocatur primus mensis ejusque dies. Præter sabbata porrò et neomenias istas, erant alia *festa domus Israel*, quæ scilicet celebrare solebant Israelitæ. Ea, istis Judith temporibus, erant in lege præcepta: *Pascha*, Exodi 12, Levit. 23, Deuteron. 16; *Azuma*, Levit. 23; *septima Azymorum*, ibid.; *Pentecoste*, ibidem, quæ et *Hetsereh*, vel, ut effert lib. 3 Antiquit. cap. 10, Josephus, *ἀσπυρα* vocatur; *Tubarum clangor*, ibid.; *Expiationis dies*, sive *kippurim*, ibid.; *Scenopogia*, et *ejus octava*, quæ etiam *Hetsereh*, vel *festus dies cætus atque collectæ*. His ergo neomeniis et festis, jejunium Judith solvebat, communicare aliorum more prædabat. Semper enim more fuit illud receptum, quod postea expressit Nehemias cap. 8, vers. 9: *Dies sanctificatus est Domino Deo nostro. Nolite lugere, et nolite flere*. Sed præter enumerata ista in Latino textu terna tempora, quibus modica jejunii à Judith relaxatio fiebat; adjuvantur à textu Græco terna insuper alia, *τὰ προσάβασα, à προνομήσια, καὶ χαρρονομήσια ἑκαὶ ἱερὰ, pridiani sabbatarum dies, pridiani kalendarum, et gaudia seu hilaritates domus Israel*.

QUÆSTIUNCULA IX.

Quid *prosbabata sint*, et num apud Judæos *esurialia* et *festiva fuerint*?

Prosbabatum est, quod nobis *feria sexta*, Gentilibus dies *Veneris*, Judæis *sæxtus sabbati*, vel *parasceve*. Nam et hæc voce Græcè eos usos, testis D. Augustinus in Joannem tract. 417. Et de hoc die quatuor hic perstringenda: Primum, fueritne apud Judæos jejunio consecratus? Opinatur aliqui, unâ hæc D. Augustini notatiunculâ tract. 76 in Joannem commoti. « Parasceven, cenam puram Judæi, Latine (usitant apud nos vocant. » Cena verò pura videtur, severum illud jejunandi genus, quo ex aridis tantum cibis gustare licuit, et à Tertulliano adversus Psychicos, cap. 1 et 9, *kerographia* nuncupatur. Sed si commune publicumque feriâ sextâ Judæis jejunium fuisset, quomodò id Judith violasset? Quæ virtus, quæ laus fuisset, in vetitum niti, negata cupere, concessis edendi temporibus non edere, non concessis edere? Neque illa divi Augustini notatiuncula quidquam evincit: cum enim variè apud veteres purarum cenarum nomen accipi possit, ut ex Festo, verbo *Penem*,

to quam ei repugnat? *Ultima*, inquit, *mensis secundi, Amaleki copia deleta*. Exodi cap. 19. Nusquam hoc in cap. 19 asseritur. Sed neque secundum ipsummet Scaligerum asseri potest. Nam quo die pugnam hanc pugnauerunt Israelitae, pugnatum fuit *ad occasum solis*, eodem c. 17, v. 12. *Mensis vero tertii, primo die venerunt illi in solitudinem Sinai*, c. 19, v. 1. Nox ergo, inter victoriam et iter, una tantum intercessisset. Quando igitur cippus erectus? Quando epinicia, de quibus Josephus, celebrata? Quando venit Jethro, et suasit, quae cap. 18, instituta? Ego haec quidem in Exodo tractavi. Sed ne plausibile litterati hominis inventum temere improbare videar, modice jam delibanda fuerunt. Horatius porro *sabbata tricesima vocavit*, quae tricesimo quoque dies peraguntur, etiamsi non tricesimi, sed primi mensium dies sint. Unde in Treveriani horati margne ascriptum est, *neomenias ab eo significari*. Ex D. Paulo non magis elicitur, festum, de quo loquitur, esse neomeniae pridianum, quam neomeniam sabbatorum. Triam enim illa tempora conjungit, quae et noster hoc Judith cap. 8 conjungit, et ad ejus institutum faciebant. *Promenias igitur festas non fuisse conclusio*. Nunc esto alterum. Cur eas solus quibus jejunio celebrare Judith voluit? Idem vero quod de prosabbatis respondendum.

QUESTIUNCULA XII.

Quae alic Israelitarum hilaritates? et cur tam ea quam prosabbata et promenias à Latino textu omittat?

Hilaritates et gaudia domus Israel fuerunt quidem omnia quae superius enumerata sunt festa, et sic duo in Graeco posita eorumdem nomina putare licet, ita ut posterius quandam eorum festorum proprietatem explicaret, gaudium et letitiam scilicet et publicam, quemadmodum Osee 2, v. 11. Potest tamen dici fuisse, praeter illa, publicas interdum iucunditates, vel ob praeteritorum quorundam memoriam, vel praesentiam eorum, quae tum forte incidissent, bona publica. Illorum exemplum esse possit dies, qui ab Hebraeis 25. die Tisri agitur, et vocatur *simchath thorah, letitia legis*, ejus Nehemiae 9, v. 1, non obscura, ut ibi dictum est: apparet vestigia, cum à 15 tisri usque ad 22 scenae pegiorum hilaritate Israelitis perfungi oportuerit inibi cap. 8, vers. 10, et sequentibus, deinde ad jejunium congregati sint non statim secuto die, sed cap. 9,

v. 1, die mensis ejusdem 24. Cur ergo lectu et jejunio non spualit vicemus tertius? Nonne quia *legis letitia* quae et *habbeccrah* benedictio dicitur, et annuarum festivitatum omnium clausula?

Quaerendum postremo, tria ista posteriora tempora, cur omiserit Latinus interpres? Et dici potest, id cum fecisse, vel quia sabbata et neomenias suis cum preparationibus intellexit, et cum hilaritatibus omnibus festa; vel quia, hoc uno festorum nomine, omnia illa complexus est.

QUESTIUNCULA XIII.

An sabbatis, prosabbatis, festisque diebus, Judith exemplo, nobis non jejunandum?

Sabbatum duplex est, *Judaicum*, de quo hactenus, et *christianum*, quod est dies dominica, hujusque mutationis optimae causa sunt, quas explicat D. Augustinus de Tempore serm. 24; Bellarminus libro de bonis Operibus cap. 25; reverendiss. Baronius Annalium tomo 1, anno Domini 58. Unde in suo etiam Calendario Aethiopes notant et *sabbath Judi* et *sabbath Zacharias*, sabbatum Judaeorum et Christi. Sciendum vero de sabbato magnum olim fuisse questionem; quam D. Ambrosio proposuit adhuc Catechumenus D. Augustinus, ut ipsemet epist. 87, sub finem refert; ipsi D. Augustino jam episcopo Casulanus presbyter, ut aperit eadem ad ipsum epistolam: D. Hieronymo Lucinus ille Beticus ante laudatus, prout ipsius D. Hieronymi ad istum epistolam indicat: *Essetne eo die Christianis jejunandum?* Orientales, Mediolanensis, et aliquot olim Occidentis Ecclesiae non jejunabant; è contrario, Romana, Hispanienses, Carthaginiensis, et Occidentales complures. Et sancti quidem Patres, concordiae quam partium amantiore, suaserunt, ut ejus, in qua esset quilibet, Ecclesiae morem sequeretur; vicit tamen sancti Romani pontificis Innocentii primi auctoritas in epistola 4, ut penè totum jejunare coepit eo die Occidens. Et videtur potest hic de re insignis additum D. Augustini epistola citata, Bellarmini lib. cit. caput 18; Baronii eodem tomo annus 57. Quomodo vero prosabbati, ut loquitur S. Epiphanius in Compensariâ doctrinâ, sive feriae sextae jejunium primis statim Ecclesiae seculis observatum sit, docet idem Bellarminus ibidem cap. 17. Denique quomodo propter haereticos Montanistas, Manichaeos et alios, propterque Dominicae resurrectionis gaudium, ne dominicis

diebus Christiani jejunent, cautum sit, docent iidem locis D. Augustinus et Bellarminus cap. 25. Haec igitur omnibus hinc amandatis questionibus, illud jam tantum breviter dicendum, an Judith exemplum suadeat, ut sabbatis nostris, Dominicis, inquam, diebus, et festis jejunare non oporteat, et respondeo quatuor.

Primum: Suadet Judith exemplum, ne immoderata cujusquam jejunia sint. Ipsa siquidem Judith jejunia quot hebdomadibus, die uno interrupt, quia uti dictum est, et suarum ipsius virium rationem habuit, et earum etiam, quas in omni sanctimoniam et religione condonefaciebat. Tantum tibi, ait ad Nepotianum D. Hieronymus, modum jejuniorum imponere, quantum ferre potes. Sint tibi pura, casta, simplicia, moderata et non superstitiosa jejunia. Et de ipso Nepotiano vitâ jam fœcto, ad Heliodorum ait: Jejunia in aurigae modum, pro lassitudine et viribus corporis temperabat. Ad Rosticum vero: Jejunia moderata sint, ne nimia debilitent stomachum, et majorem refectionem postentia erumpant in crudelitatem, quae parens libidinum est. Modicus ac temperatus cibus et carni et animae utilis est. Ad Laetam: Displicent, ait, in teneris maxime aetatibus, longa et immoderata jejunia, in quibus junguntur hebdomades, oleum in cibo ac poma vetantur. Experimento didici, easellum in vitâ cum lassus fuerit, diverticula querere. Hoc in perpetuo jejunio sit praecceptum, ut longo itinere vires perpetuasuperent, ne in primâ mansionem currentes, in mediis corruamus. Denique ad Demetriadem: Neque immoderata tibi imperamus jejunia et enormem ciborum abstinentiam, quibus statim corpora delicata franguntur, et ante egrotare incipiunt quam sanctae conversationis jacere fundamenta. Siedebes jejunare, ut non palpites et respirare vix possis, et comitum tuarum vel porteris vel traharis manibus; sed ut fracto corporis appetitu, nec in lectione, nec in Psalmis, nec in vigiliis solito quid minus facias. Jejunium non perfecta virtus, sed ceterarum virtutum fundamentum est.

Alterum: Non suadet Judith exemplum, ut feriis sextis et sabbatis non jejunemus. Mutata jam veteris illius synagoga caeremonia est. Feria sexta nobis crucifixi pro nobis Domini tristitia, sabbatum vero mortis et sepulturae lectum jam renovat. Illa, quae usitata erant tristitia jejunique apud Judaeos tempora

servabat. Ideoque idem nobis jam faciendum: *Gaudete*, ait Apostolus Rom. 12, v. 15, *cum gaudentibus; flete cum flentibus*. Cum Catholicis die Dominico, Paschalis et Nativitatis gaudent libenter haereticis; imò æquo bonoque plus, Martiniana et Hilaria celebrant, sed cum iisdem in quadragesimâ, feriâ sextâ et sabbato, flere nolunt. Scribit D. Augustinus libro contra Epistolam Fundamenti cap. 8, se à Manichaeis aliquando quaesisse, quae causa esset quod Pascha Domini plerumque nulla, interdum à paucis, tepidissimâ celebritate frequentaretur, nullis vigiliis, nullo prolixiore jejunio, nullo denique festivore apparatu. Nos à nostris novatoribus idem si percontemur, non quidem quod Manichaei respondeant, sed quid quod apud eundem S. Augustinum haeresi 53, Arianus Acrius dicens, orare vel offerre pro mortuis oblationem non oportet: nec statuta solemniter celebranda esse jejunia, sed cum quisque voluerit (addent nostri, et quomodo voluerit) jejunandum, ne videatur esse sub lege. Maluit scilicet, cum Turcis, feriâ sextâ gaudere, quam cum sanctis antiquisque Patribus et hodiernis Catholicis vel mediâ, vel facili quâdam à carnis abstinentiâ, flere.

Tertium: Suadet Judith exemplum, ne Dominicis aliisque usitatis Ecclesiae catholicae gaudiis jejunemus. Gavisa est illa cum gaudente illius temporis synagoga; et nos cum Ecclesia gaudente gaudeamus. Est hoc et modestiae et religionis, prout etiam pulcherrimis libro de Judith verbis explicat S. Ambrosius libro de Viduis: A diebus, ait, viri sui, quibus ille defunctus est, vestem iucunditatis deposuit, mœroris assumpsit per omnes dies intenta jejunio, sabbato tantum et Dominicis, sacrarumque temporibus feriarum, non refectioni indulgens, sed Religioni deferens. Hoc est enim, sive manducatis sive bibitis, in nomine Domini *Jesu Christi* geneda esse omnia (1 Corinth. 10) ut ipsa etiam refectione corporalis, sacro Religiosis cultui deferatur. Per similitudinem verò et analogiam, sabbatum et Dominicam ipsi Judith tribuit sanctus Pater, quia *Dominicam* jejunari non solet, neque in Ecclesia Mediolanensi sabbato. Ego verò Ecclesiae catholicae gaudia voco, Paschale tempus, sacerrimum Domini ortum, et similia, non quae et re et nomine gentilia sunt, bacchanalia, indigna, quorum vel solâ mentione Christianorum dies omnino ullus polluat.

Quartum : Non suadet Judith exemplum, ut si ob graves carnis titillationes, vel aliam quampiam causam, privatam aut publicam, necessarium alicui jejunium, vel toto quodam continuandum esset, modò absit scandalum, aliorum edentium contemptus, et si qua similia sunt; non jejunetur etiam Dominicis, aliisque ipsius Ecclesie gaudiis. Quomòdo se Ecclesie suae hilaritatibus accommodaret Judith, causam nullam habebat; idè neque tum jejunabat. Si quis verò justam aliquam habeat, jejunare potest. Vide libro citato cap. 25, Bellarminum, et audi epi- stolis etiam citatis sanctos Patres. Augustinus: Die, inquit, Dominico jejunare scandalum est et magnum, maxime posteaquam innotuit et deestabilis, multumque fidei catholice Scripturæ turisq; divinis apertissime contraria heresis Manichæorum, qui suis auditoribus ad jejunandum istum tanquam constituerunt legitimum diem, per quod factum est, ut jejunium diei Domini horribilius haberetur. Nisi forte aliquis idoneus sit, nullà refectione interpositâ, ultra hebdomadam perpetuare jejunium, ut jejunio quadraginta dierum quantum potuerit appropinquet, sicut aliquos fecisse cognovimus. Nam et ad ipsum quadragenarium numerum pervenisse quemdam, à fratribus fide dignissimis nobis asseveratum est. Quemadmodum enim veterum Patrum temporibus, Moyses et Helias nihil contrâ prandia sabbatorum fecerunt, cum diebus quadraginta jejunarent; ita qui potuerit septem dies jejunando transire non sibi ad jejunandum elegit Dominicum diem, sed in iis cum invenit, quos jejunaturum se voluit plurimos dies. Hieronymus autem: De sabbato, ait, quòd queris, utrum jejunandum sit, et de Eucharistiâ an accipienda quotidie, quod Romana Ecclesia et Hispania observare perhibentur, scripsit e quidem et Hippolytus, vir disertissimus, et carptim diversi scriptores è variis auctoribus edidit. Sed ego illud te breviter admonendum puto, traditiones Ecclesiasticas præsertim quæ fidei non officiant ita observandas, ut à majoribus traditæ sunt; nec aliorum consuetudinem aliorum contrario more subverti. Atque utinam omni tempore jejunare possimus, quod in Actis Apostolorum diebus Pentecostes et die Dominico, Apostolum Paulum, et cum eo credentes fecisse legimus. Nec tamen Manichæa hæresis accusandi sunt, cum carnalis

cibus præferri non debuert spirituali.

QUESTIUNCULA XIV.

Quæ sanctæ Judith forma, et opes, curque memorentur?

Erat, ait textus, *eleganti aspectu nimis*, sæpè in Scripturâ nimis valet Hebraicum *meod*, id est, *valde*, ut cum dicit Ps. 47 et 95: *Magnus Dominus et laudabilis nimis*; et 96: *Nimis exaltatus es super omnes Deos*. Sicquè Danielis 13, Susanna dicitur *pulchra nimis*, Esther c. 2, *pulchra nimis et decora*. Ideòque hic Græcè Judith, *pulchra specie et aspectu valde venusta et elegans*. De opibus satis ante. Memorantur verò interdum à Scripturâ etiam formæ opumque in sanctis laudes, ut quæ aliis irritamenta malorum sunt, ea istis, sancta Dei dona virtutumque instrumenta esse sciamus. Deinde: *Gratior est pulchro ventens è corpore virtus*, et præclarum cum dicitur:

*In quâ par facies nobilitate sua.
Par animo quoque forma suo respondet, in illâ
Et genus et facies, ingeniumque simul.*

Tertiò, ut tantò mirabilior et imitatione dignior nobis Judith nostra sit. Tot ei voluptatum deliciarumque, si voluisset, illecebæ suppeditabant, et tamen non nuptias et thalamos, sed viduam vitam maluit; ejus omnis cura et studium fuit non in opibus, sed precibus; femineus mundus omnis et cultus, non in monilibus et bysso, sed in veste viduæ et cilicio; voluptas denique et amœnitas omnis non in epulis exquisitisque mensis, sed in assiduis, quotidianisque jejniis. Quartò, ut non existiment etiam honorum istorum amatores, vel ea Dei servis nunquam dari, vel si adsint, ipso Dei cultu confestim evanescere. *Forma quidem bonum fragile est, quantumque accedit ad annos, fit minor*; non tamen ea jejunio statim carpitur et deflorescit. Daniels et sciorum adolescentium, post absentiatæ dies decem, apparuerunt vultus meliores et corpulentiores, præ omnibus pueris, qui vescerantur cibo regio, Daniel. 1, v. 15.

QUESTIUNCULA XV.

Quæ Judith ejusdem fama, et famæ causa? curque memorata?

Erat hæc in omnibus famosissima, v. 8, id est, famâ celeberrima. Sciendum verò duobus modis famæ nomen usurpari. Nam in malam partem est infamia, uti notat Nonius, quemadmodum apud poetam Æneid. 4:

Neque enim specie famæ movetur.

Terentium Adelphi: «Maledicta famam, meum canorem et peccatum in se transtulit.» Apud Fulpium: «Quæso, omite ac desere hanc meretricem, quæ te semel nacta semper studuit perdere, detegere, spoliare, opplereque eadè famâ ac flagitiis.» In bonam partem quid sit notum. A priore illâ nozione dùm (amovus ducitur (sæpissimè autem ducitur), valet infamem, et sic *famosus homo*, apud Lucilium Satyr. 1, 2, *famosi libri* apud Suetonium August. cap. 55. *Mulieres* apud Ciceronem 2 de Orat., *me ad famosas vetui mater accedere*. A posteriore, est apud Tacitum lib. 21, *urbs famosa*, apud Justinianum in Authentica, è quâ Tobia 3, q. 5, laudavi nonnulla famosissimi præfecti, et hic Judith nostra famosissima. Ideòque additur, *nec erat, qui loqueretur, de illâ verbum malum*, uti neque de Susanna Daniel. 13, v. 27.

Tam bonæ verò, tamque illustris famæ causa, ut diligenter observaretur, signatissimè appressa est, *quoniam timebat Dominum valde*. Hic verè solidæque gloriæ fons, hoc bonæ honestæque famæ principium, uti gloriæ ipsius, quæ l. 2 de Inventione legitur, et à D. Augustino tract. 100 in Joannem explicatur, definitio perita: *Gloria est frequens de aliquo fama cum laude*. *Vir fidelis*, ait Salomon Proverb. 28, v. 20, *multum laudabitur*; et cap. 31, v. 50: *Fallax gratia, et vana est pulchritudo*. *Mulier autem timeus Dominum ipsa laudabitur*. Qui ad laudem et famam aliâ quâcumque viâ grassantur, il vel nihil, vel certè non nisi priore illo, qui expositus est, modo, famosi evadunt.

Hujus porrò famæ cur etiam meminisse textus voluit? Opinor sanè, ob easdem ferè causas, ob quas formæ opumque meminisse voluit, præter superior dixit quæstiuncula. Et verò etiam, ut Ecclesiastici nobis monuit cap. 41, v. 45, commendaretur: *Curam habe de bono nomine*. Hoc enim magis permanebit tibi quam mille thesauri pretiosi et magni. Laudat Thucydides eas mulieres, quarum fama minime foris nota. Quod sapienter ab illo dictum non dubito. Huic tamen ejus sententiæ illam Gorgiæ anteposit, initio libri de mulierum virtutibus, Plutarchus, charum formam domi clausam, famam verò foris notam esse debere. «Tenera res, inquit ad Salvinam D. Hieronymus, in feminis fama pudicitia est, et quasi flos pulcherrimus citò ad levem marcescit auram, levique flatu corrumpitur, maxime ubi atas consentit ad vitium,

et maritalis deest auctoritas, ejus umbra (tutamen uxoris est.) Apertissime verò et sapientissimè libro de Divo viduitatis, cap. 22, D. August.: «In omnibus sanè, inquit, spiritibus delicis, quibus fruentur inuptæ, sancta eorum conversatio cauta etiam debet esse, ne fortè, cum mala vita non sit per lasciviam, mala sit fama per negligentiam. «Nec audiendi sunt, sive viri sancti, sive femine quando reprehensa in aliquo negligentia sua, per quam fit ut in malam veniant suspicionem, unde suam vitam longè abesse sciunt, dicunt, sibi coram Deo sufficere conscientiam, existimationem hominum non imprudenter solum, verum etiam crudeliter contemntes; cum occidunt animas aliorum, sive blasphemantium viam Dei, quibus secundum suam suspicionem, quasi turpis, quæ casta est, displicet vita sanctorum; sive etiam cum exustione instantium, non quod vident, sed quod putant. Proinde quisquis à criminibus flagitiorum atque facinororum vitam suam custodit, sibi bene facit; quisquis autem etiam famam, et in alios miserios est. Nobis enim necessaria est vita nostra: aliis famæ nostra; et utique etiam quod aliis ministramus misericorditer ad salutem, ad nostram quoque redundat utilitatem. Unde non frustrâ apostolus: *Providemus, inquit, bona non solum coram Deo, eorum etiam coram hominibus*. Item dicit: *Placeat omnibus per omnia, sicut et ego omnibus per omnia placeo, non querens quod mihi utile est, sed quod multis, ut salvi fiant*. In eadè etiam exhortatione dicit: *De cetero, fratres, quæcumque sunt vera, quæcumque sancta, quæcumque justa, quæcumque casta, quæcumque charissima, quæcumque bona fama, si e qua virtus, et qua laus; hæc cogitate, quæ didicistis, et accepistis, et audistis, et vidistis in me*. Cernis quemadmodum inter multa, quæ exhortatio commouit, non neglectè ponere, quæcumque bonæ famæ, duobusque verbis cuncta concluderit, ubi ait, *et quæ virtus, si qua laus.*

Prima Judith ad Bethuliensem liberationem aggressio.

Causa liberationis hujus efficiens, hæc tenentis isto in capite descripta est; sequitur jam hujus ejusdem causæ effectio, quæ quidem hic à duabus ipsius Judith ad Bethuliensem principis orationibus inchoatur, quibus et illorum singulæ responsiones annectuntur. Sed

ante priorem orationem duæ quæstionculæ.

PRIOR QUÆSTIONCULA, QUÆ IN HOC CAPITE EST
XVI.

Cur Bethulia principes ad se vocavit Judith, et quot, et quomodo.

Etsi cap. 7, vers. 18, maximus fuit omnis generis hominum ad principes istos conuersus, et flagitatio, ut dederetur urbs, abfuit tamen Judith, quia, quæ domi aliis considerare, precibusque ac jejuniis assiduam dare operam solebat, jam cum tam difficili obsidione premeretur urbs, tantumque Hierosolymitani templi, omniumque religionum et Israelitarum discrimen esset, omnia illa multò magis, multoque acrius intendebat. Ideoque quæ à populo gesta et petita tunc essent, quæ item à principibus responsa, non nisi auditione absens accepit, cumque divino motu instincta, illorum consilia et promissa infringere, omninoque tollere vellet, vel ad ipsos adire, vel ad se illos vocare debuit. Putauit verò postorius hoc statim, primò, ne absque necessitate à suscepto vitæ instituto vel tantillum discedere deberet; deinde reprehendere principes ipsos volebat. Et licet palam id publicè que facere potuisset, ut S. Petrus S. Paulus Galat. 1, v. 11 et 14, quia tamen privatâ reprehensione poterat commodissimè tota res corrigi, et quia femina erat, quàm minus deceret principes populi publicè coram omnibus arguere (*turpe est enim mulieri loqui in Ecclesiâ*, 1 Corinth. 14, vers. 35); demùm, quia principes isti, etsi boni et modesti admodum viri erant, ut infra patet v. 50 et 51, nihilominus tamen tantæ perfectionis non erant, animo æquissimo, reprehendentem D. Paulum pertulit, *documentum*, scilicet nobis, inquit D. Cyrianus epist. 71 ad Quint., *et concordie et patientie triuens*; ita et ipsi feminam in populi frequentia reprehendentem concoquerent. Jam tertio, etiamsi ad ipsos ire, privatimque ipsos in ipsis eorum aëdibus reprehendere potuisset, summus tamen ipsius pudor, gravitas et honestas vidua lis, eam publicum horrere, plateasque defulgere faciebat; ita ut hic cernatur non defectus humilitatis, sed zelus castitatis et honestatis, inquit Lyræus.

Quot vero vocarit, exprimit Græcus, tres videlicet, antea nominatos, Oziam, Chaëbrin et Charmin. Latinus tamen noster v. 9, duos tantum posteriores vocatos fuisse, videtur significare, et v. 10, quia quasi de absente Ozia

dicitur: *Quod est hoc verbum, in quo conuenit Ozias? nihilominus tamen dicendum ad fuisse Oziam vocatum, et adfuisse.* Nam ubi perorasset Judith, subditur v. 28: *Et dixerunt illi Ozias et presbyteri.* Ideoque vel principio statim non adfuit Ozias (cùm enim omnium princeps esset, variis admodum, tali præsertim tempore, occupationibus distrahebatur), et paulò post tamen aduenit; vel potius, unà cum cæteris, illicò quidem adfuit Ozias, sed, per verecundam dissimulationem et auctoritatis ejus reverentiam, de eo quasi absente, in tertii personâ loqui Judith voluit. Propter quam etiam causam extenuando culpam, non statim dicit, *promisit, iuravit*, sed quasi vin passus ille aliquam fuisset, tantumquod, *consensit.* In Græco uniuersè ad principes omnes sermo est, sive jam adesset Ozias, sive non.

Quo item modo istos vocarit Judith, narrat idem textus Græcus: *Mittens ancillam suam, quæ omnibus ipsis facultatibus præposita erat.* Servos ad interiora hujuscemodi ministeria vix admittebat castissima vidua, quod valde ad Saluinam probat S. Hieronymus, qui viduæ cullebat ait: *«Habeto tecum viduarum et virginum choro: habeto tui sexus solatia.»* Neque tamen ancillarum quancumque misit, sed, ut honoris et obseruantie plus principibus illis deferret; omnium honoratissimam, de qua infra.

POSTERIOR QUÆSTIONCULA, QUÆ XVII.

Quomodo ad eam vocati principes venerunt.

Id ætatis et dignitatis viros, ad unam unius ancillæ significationem, ad feminam unam, quæ et vidua sit et magistratum nullum gerat, vocatos advenire, non mirum? Quàm multi dixissent: Quid cum feminâ nobis negotii? Plus jam occupationum, quàm ut muliebri loquacitati vacare liceat. Et si quid negotii est, ipsa nos accedat. Nos civitatis principes, nos seniores, nos occupatissimi, nos denique viri sumus. Qui minor est, majorem ut accedat, magis decet. At horum isti nihil. Vocati adsunt omissimè, et ejus rei causa mihi triplex videtur. Prima, ipsorum virtus et modestia. Hæc enim fecit ut boni viri facillè cogitent se non frustrâ vocari. Fortassè aliqui, quod ad communem salutem, de qua ipsi vel maximè angebantur, ipsis patefactum iri. Communi bono suæ ipsorum et ætatis et auctoritatis rationem omnem posthabendam. Altera, magna ipsius Judith prosapia, opes et dignitas. Pariunt enim apud multos omnia

hæc auctoritatis non parùm. Tertia et potissima causa est ejusdem sanctitas et religio. Hæc enim, ut supra dictum est, in celeberrimâ honestissimâque ipsam famâ constituerat, ut summi et infimi, cives et exteri eam maximè observarent. Fortassis etiam veluti prophetidum aliquam suspiciebant, ut fieret, quod 4 Reg. 22, v. 14, factum, ubi ad Holdam, de Josiæ regis voluntate, ierunt *Helcias sacerdos, et Ahicam, et Achobor, et Saphan, et Asaia.* Et quantò promptius velocisque, si ab eâ, ut hi nostri, vocati fuissent? Nos verò quando ad eos interdum accimur, apud quos sapientie, doctrinæ, consilive alicujus melioris spes est, ubi exemplorum, et utilium sermonum aliqua copia, occasionem haud negligamus, sed omnium maximè quando ad Dominum ac Salvatorem nostrum. De quibusdam queritur ipsæmet Prover. 1, vers. 24: *Vocavi, et renuistis; extendi manum meam, et non sicut qui aspiceret.* At quid sequitur? *Invocabunt me, et non exaudiam, et Lucæ 14, vers. 24: Dico vobis, quod nemo virorum illorum, qui vocati sunt, gustabit cenam meam.*

Prior ipsius Judith ad principes oratio.

Prior Judith oratio continet principum reprehensionem, et adhortationem. Reprehensio est ob factam deditiois, post diem quintum, promissionem, nisi veniret auxilium, supra cap. 7, vers. 25, et quadruplex affertur ab eâ ratio. Prima vers. 10, quòd hujuscemodi verbum sit quadam Dei tentatio v. 11, et comminatio vers. 15, et quadam adversus eum vindicta, vers. 26. Altera, quòd minimè hominuculos deceat hujuscemodi conditiones Deo ferre, ipsaque sic tentare, vers. 11. Tertia, quòd incommoda magna pariat ejuscemodi conditionum positio, vers. 12. Quarta, vers. 15, quòd per absurdum sit homines sibi tantam sumere, ut velint tempus, quo misereri, opemque ferre debeat Deus, prælinire, sequè ipsos quasi arbitros et iudices constituere, quoto die populum è malis tantis eripere ipsum oporteat, Græcus partim has attingit, partim alias adjungit rationes. *Et nunc, ait, qui estis vos, qui hodierno isto die Deum tentastis? et statis pro Deo, sive quasi Deus essetis, in medio filiorum hominum? Et nunc Dominum omnipotentem examinatis, et nihil cognoscitis in æternum, quia profundum cordis hominis non invenietis, et cogitationes mentis ejus non capietis; et quomodo Deum, qui fecit omnia hæc, investigabitis, et mentem ejus pernoctetis, et cogitatio-*

nem ejus comprehendetis? Nequaquam, fratres.

Adhortatio duplex. Una, ad ea quæ facere ipsi debeant; altera, ad ea quæ aliis dicere, illorum primum est, penitentiam delicti hujus aliorumque omnium agere, vers. 14. Nam illud, *in hoc ipso*, vel significat, *in hoc ipso peccato*, sive ob hoc ipsum; vel *in hoc ipso tempore et momento*, quod aliis dici solet, *ἐν τῷ νῦν, in, vel ex hoc nunc*, penitentiaque modus additur et causa. *Modus*, est postulatio et læticia, et humiliatio, vers. 16. Causa duplex: prima, quia patiens Dominus est; secunda, non est hominum similis, neque in eo, ut eorum instar, minis terreatur; sed ut ad iracundiam inflammetur. In Græco: *Non est tanquam homo Deus, ut minis terri, vel à proposito deduci: neque tanquam filius hominis; ut iudicio sicut aut cogi possit.* Similis Numer. 25, v. 19, sententia legitur: *Non est ut homo Deus, qui discerpatur, neque ut filius hominis, qui minis terretur;* ubi Hebræicò dicitur: *Non est vir Deus, et mentitur; et filius hominis, et penitere seipsum faciet;* sive, ut rectissimè noster interpret ait: *Non est Deus quasi homo ut mentitur; ut filius hominis ut mutetur.* Duplitter igitur accipi possit hic versus 15. Vel enim admissi peccati magnitudinem ostendit, cùm non possit quasi homo quispiam, hominum minationibus, immutari, sicuti neque injuriis ad iram inflammari. Vel causam ostendit, cur Deus cum penitentia et læticia orandus sit, quia neque, hominum instar, minas spargere inanes, neque iracundiâ tamen effervesce consuevit. In Latino prior sensus accipit, *comminabitur passivè.* Nem et Græcum ἀπειθήσῃ ita etiam sumitur Numerorum 25, v. 19, quemadmodum et in Xenophontis Symposio, dicit aut ille: *Non ego amplius minis terreo, sed jam minis alios terreo.* Deinde videri posset noster legisse *διὰ τὴν θῆραν*, pro eo, quod hodiè in Græco est *ἡμερῶν* in-Numerorum citato illo versu *διὰ τὴν θῆραν*. Unde et posset ita Græcus hoc loco verti: *Non est Deus veluti homo, ad mirandum, neque veluti filius hominis ad gubernandum vel judicandum, vel ut τὸ θῆρας pro conciliari contempnere valeat: Non est Deus, qui minis commoveatur, aut verò rursùm placetur et concilietur; prout hominibus accidit.* Videri possit in Commentariis Buxæus. Alterum, ad quod faciendum hortatur Judith, v. 16, est animarum humiliatio, de qua supra cap. 4. Tertium est correctio modi agendi cum Deo, ut jam ei non præstatur conditio, sed hic omnium læticia processus

tendant, ut secundum voluntatem suam, sic faciat nobiscum cito misericordiam suam, quemadmodum et Christus Dominus orabat Math. 26, v. 39: *Pater mi, si possibile est, transeat à me calicem iste, verumtamen non sicut ego volo, sed sicut tu.* Luc. 22, v. 42: *Pater, si vis, transfer calicem istum à me; verumtamen non mea voluntas, sed tua fiat.* Idemque Dominus nos orare docebat: *Fiat voluntas tua sicut in caelo et in terra.* Sed additur: *ut sicut conturbatum est cor nostrum in superbia eorum, videlicet Assyriorum, ob eorum tumidas superbasque minas et conatus; ita etiam de nostrâ (coram Deo nostro) humilitate, seu humillatione tandem aliquando gloriari possumus.* Hujusque rei spem magnam facit, v. 18, quia paternorum scelerum, de quibus cap. 5, v. 22, imitatio jam non esset, partim, quia in avità prisecque religione constantes fuerant Bethulien-ses, partim, quia per Manasse poenitentiam, colorationem et studium, prostratus reflueraat Dei cultus, ut supra capite 4, q. 2, et cap. 5. Quartum est cohortatio ad spem istam v. 20. Nam *acquirit Deus sanguinem de afflictionibus inimicorum nostrorum, id est, ex afflictionibus quibus nos affligant, vel per afflictiones, quibus eos Deus affliget.* Posunt verò et hic spectare, quæ supra in Eliachim dicta sunt cap. 4.

Quæ verò principes istos alii dicere hortatur Judith, v. 21, sunt ut eloquio jam suo jacentes populi animos erigant, et præclaris majorum exemplis confirmant, quemadmodum et facit 1 Machab. 2, Mathathias, D. Paulus ad Hebræos 11. Demum etiam contraria et formidabilia eorum, qui murmurantes et quiritantes ab exterminare et à serpentibus perierunt. Num. 21, v. 6, Psal. 105, v. 14, 1 Corinth. 10, v. 9 et 10, ubi sicuti et hoc loco, exterminator est angelus, qui eos vel per seipsos, vel per immissos serpentes perdidit, et vocari solet Hebraicè *hamaschith*, Exodi 12, v. 23; Græcè, *διόσκουρον*; et à D. Paulo, citato jam loco, *διόσκουρος*, Apocalyps. 9, v. 11, *ὁ ἀπὸ τοῦ θύλακος*. Per seipsos quidem, quia, ut olim Genes. 3, serpentinam ascire figuram potuit, sicque miserissimos illos quiritatores conficere. Quamquam et in quiritationibus aliis accidere hoc potuit, ut Num. 11, v. 33, c. 14, v. 37. *Postremum et faciendam et dicendam est v. 26, quædam veluti dictionum omnium consummatio, ut scilicet non velimus ipsos, urbemque istam, dedere, quasi de Deo nobis auxilium non ferente uliscamur, prodendo reli-*

gionem, et ad ejus templi eversionem hostibus iter pandendo; sed reputemus horum omnium, quæ jam patimur, causam esse peccata nostra, esse Dei flagella, multò tamen delictis nostris minora et mitiora, eaque nobis tantquam servis non ad perditionem, sed ad emendationem et utilitatem nostram à mittissimo et benignissimo Domino infligi. Orationis hujus approbatio est vers. 28.

Posterior Judith ipse ad eosdem oratio.

Posterior verò ejusdem Judith oratio v. 50, tria complectitur. Primum, est petitio, ut quemadmodum orationem illam approbarent, sic et approbent quæ facere ipsa cogit. Nam illud, *probate si ex Deo est, non accipitur, ut 1 Joan. 4, v. 6: Probate spiritus si ex Deo sint, sed probate pro approbate* hic dicitur. Nam propriè probare et examinare quomodò potuissent, cum quidam illud esset nescirent, imò ne scrutari quidem deberent, v. 55. Alterum, est precum petitio et ipsorum, semel ac iterum, v. 51, 52, et totius populi v. 53. Tertium, præscriptio eorum, quæ ad bonum ejus quod facere cogitabat, initium facere ipsos oporteret, vers. 52, ubi *abra* quænam sit, postea dicitur. Approbatio subditur v. 54.

QUESTIUNCULA XVIII.

An rectè principes istos reprehenderit Judith?

Videatur alicui non rectè reprehendisse, non quia vel femina fuerit, vel bonum eos ad se vocandi modum non adhibuerit (hæc enim supra jam explicata), sed primò quia id, cui tota maxime reprehensio innititur, vel falsum videtur, vel certè ita exiguum, ut culpa aut nihil, aut parvum appareat. Accensatur enim quasi Deum tentarint. At D. Thomæ explanatore 2-2, quæst. 97, art. 1, Deum si tentat, qui quod in se est non facit, sed absque ratione, ulliusque utilitatis consideratione, ea facit, quibus experiat id, quod de Deo dubitari nullo modo potest, verbi causâ, sine ad hoc vel illud agendum satis Deus potens; hocne aut illud nôrit; sine in his, quæ dicit, verax et constans. At principes isti nihil ejusmodi, quod de Deo certum est, explorare voluit, sed tantummodò quod obscurem, anceps et incertum, videlicet, velint temporalem hanc æranam depellere, siti et obsidione urbem liberare, hostes profligare. Sæpè si quidem ista eum nolle dictum supra est, et patet ex 3 Reg. 12, vers. 21, Jeremiae 28, 29

et seq. Deinde quod in seipsis erat, fecerant; humanis divinisque sese hactenus præsidii communierant, egregiè obsidionem sustinuerant. Nunc verò ita siti invaluit, ut plurimi, quemadmodum supra dictum est, emoriantur; neque modus succurrendi ullus jam appareat. Quid igitur fieri aliud poterat? Tertio tamen, boni isti principes adhuc tantisper populum expectare persuadent, neque unum tantummodò alterumve diem, sed quinos totos. Quod quantum et quam penè intolerandum fuerit, nemo qui quandoque sitiverit, ignorat. Quarto, nonne magna his spectabatur utilitas, cum sic iratum populum lenire, moestum consolari, languescentem corroborare, ad aliquot saltem dies volverint? Accedit, quòd divino quodam instinctu quinque istos dies præfuisse videantur. Nam intra eos omnino venit auxilium, adeò ut ipsa Judith hoc à Deo profectum intellexisse videatur, non solum cum operam dedit, ut intra dies quinque salutem ipsa pareret, sed etiam cum vers. 52, dixit: *Orate, ut sicut dixistis, in diebus quinque respiciat Dominus populum suum Israel.*

Possum quidem hæc et similia in procerum istorum vel defensionem, vel excusationem dici. Plus tamen de reprehensionis veritate ipsi Judith, quam de innocentia apologiæ, nostris cogitationibus credendum, et potius timendum, ne multa id genus peccata nostra sint, quæ mirum in modum extenuemus, et tamen coram Dei oculis, non admodum tenuia sint. *Omnis via viri recta sibi videtur; appendit autem corda Dominus.* Proverb. 21, v. 2. *Pecçarant verò Bethulien-ses principes multifariam.* Primò enim, idè certum præsiterunt dierum numerum, ut Deum veluti cogerent, ut si quidem religionem, templum, et sacra sua sarta tecta vellet, interibi opem ferret. Unde et fuit quædam contra Deum ira, murmuratio et vindicta, ut in Judith oratione innuitur, v. 24, 26, quasi dicerent: *Si præfinito tempore juare nos noluerit, nos ipsius templum et sacra omnia hosti dedemus.* Fuit etiam quædam Dei tentatio v. 11, quia experiri voluerunt, non quidem simpliciter, an liberare posset aut vellet, sed an posset ac vellet intra id, quod suo ipsi arbitrato definiissent, spatium. Tertio, fuit etiam Dei tentatio, quia non petierunt eo et modo et tempore juvari, quo Dei sapientiæ et bonitati videretur, sed quasi Deo ipso sapientiores et meliores essent, certum ei temporis, intra quod auxilium, orbem circum-scribunt, et explorare volunt, quæ hic Dei

sapientia sit et bonitas, v. 17. Quarto nondum, quod in se esset, totum fecerunt. *Difficillimè*, inquit Vegetius libro 4, c. 10, *vincit sitis eos qui, quavis exigua, aqua ad potum tamen in obsidione sunt usi*, prout videri potest in Josepho lib. 3, de Bello, c. 8; Plin. lib. 6, c. 50. De fontibus cum hoste manus nondum conseruerunt. Centenarios, quos, per singulos fontes, in gym constituere Holofernes, propellere nunquam conati sunt, miraculum etiam volebant, divinos videlicet à celo imbres, uti Græcus, v. 29, aperit, et quod gravius est, non rationibus et exemplis, aut majorum, aut malorum populum consolari, excitare et confirmare conati sunt, quemadmodum v. 21 et seq. ostendit Judith; sed, etsi parumper distulerunt, ei nimia siti conturbato et iniqua flagitanti cesserunt, dedicationemque sponderunt. Ceterum enim tali rerum articulo non tentandum, dicendum, ferendumque fuit? Nam de templo, religione, gentemque prope-modum universâ jam agebatur, uti supra dictum, et explicatur hic à Græco textu. Quintò summa quæ pollebant auctoritate satis usi non sunt, prout ex jam dictis perspicuum. Unde et is dixit Judith vers. 21: *Vas estis præbiteri in populo Dei, et ex vobis pendet anima illorum.* Sextò, non quoquo modo promiserat Ozias dedicationem, sed iurjurando etiam interposito, ut in Græco est: *Juravit se ipsa Assyriis urbem dediturum post dies quinque.* At quid si sexto tantum die vel septimo auxiliari vellet Deus, idque etiam significaret quid faceret bonus iste vir? Pejeraret an non? Si Eliachim, vel etiam Manasses rex, Saulis instar, 1 Reg. 11, se benè manè, die sexto, magnis cum copiis, aditum scriberet, iurjurandum violaret an non? Temerarium fuit iurjurandum, et Saulis tantam excusationem, dum Samuelem diu satis non expectavit, 1 Reg. 15, v. 12, esse possit. Verùm ea frivola futillique fuit. Dicebat ille: *Nunc descendunt Philistinî ad me in Gulgala, et faciem Domini non placeat. Necessitate compulsus, obivi holo-caustum.* Hi verò principes in Græco vers. 28: *Populus vehementer sitiit, et coegerunt sus facere ea quæ ipsi locuti sumus, usque iurjurando, quod non violabimus, obstringere.* At Sauli quid Samuel? *Sentiit egisti.* Atque hæc sunt, quæ totà oratione sua reprehendit, sed pudenter prudenterque Judith; idè quæ ita hinc in locum Rabanus: *e Injustum judicavit Judith, Domino miserationis suæ tempus constituit, cum ille solus præ omnibus*